

ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ЯК КРАЙНЬОГО ЗАХОДУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИПИНЕННЯ

ДИМОН Ігор Володимирович - аспірант кафедри адміністративного і фінансового права Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття посвячена дослідженню вопросу применения огнестрельного оружия как крайней меры административного пресечения и анализа факторов, которые негативно влияют на эффективность деятельности в ситуации применения огнестрельного оружия на поражение работниками милиции.

Ключові слова: адміністративне припинення, застосування вогнепальної зброї, вогнепальна зброя, заходи адміністративного припинення спеціального призначення.

Актуальність теми

Ситуація, яка склалася в Україні, є не найкращою за всі часи її незалежності: порушення громадського порядку, захват державних адміністрацій, будівель міліції, СБУ, прокуратури та вчинення інших тяжких злочинів тощо. Працівники міліції відіграють важливу роль у вирішенні цієї проблеми, так як на них покладено безпосередній обов'язок забезпечувати безпеку громадян і громадський порядок, виявляти, запобігати і припиняти кримінальні правопорушення. У діяльності міліції щодо забезпечення громадського порядку, охорони прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб, боротьби з різними правопорушеннями важливе значення має використання заходів припинення спеціального призначення, до яких належать заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальна зброя. Дане дослідження застосування вогнепальної зброї як крайнього заходу адміністративного припинення – є актуальним, як ніколи.

Метою статті є дослідження підстав для застосування вогнепальної зброї як крайнього заходу адміністративного припинення, а також психологічного фактору під час застосування вогнепальної зброї.

Виклад основного матеріалу

Формування в Україні правової соціальної держави, реалізація та захист прав і свобод громадян можливі лише за умови забезпечення законності і правопорядку, неухильного дотримання основних прав людини, ефективної протидії правопорушенням та злочинам. Головне завдання державної влади, зокрема виконавчої, у демократичному суспільстві – є забезпечення прав і свобод громадян, хоча доцільніше було б зазначити «забезпечення прав і свобод людини», так як захищаються права та свободи людини, а не тільки громадян, але це окреме питання. Звертаючись до ст. 3 Конституції України, у якій проголошено: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає за свою діяльність. Утвердження безпеки прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Слід визнати, що досягнення високого рівня дисципліни і законності неможливо без законослужняної поведінки громадян, покращання якості та ефективності роботи правоохоронних органів. Ухилення від виконання

обов'язків, закріплених у законі, передбачає адекватне реагування держави, у тому числі, застосування заходів адміністративного примусу. Застосування заходів державного примусу за будь-які протиправні діяння завжди привертало увагу суспільства, тому що воно більше всього торкається інтересів людей та їх об'єднань.

Одним із найбільш серйозних втручань з боку правоохоронних органів у життєдіяльність громадян являється застосування до них спеціальних засобів адміністративного припинення. Дослідження проблеми адміністративно-правового регулювання та особливостей застосування заходів адміністративного припинення спеціального призначення вже давно привертало увагу багатьох учених-адміністративістів, зокрема, В.Г. Афанасьєва, З.О. Астемірова, Д.М. Бахраха, О.М. Бандурка, І.І.Веремеєнка, І.П. Голосніченка, С.Т. Гончарука, І.М. Даньшина, М.І. Єропкіна, М.Е. Єфімова, О.Е.Жалінського, А.Н.Леонтьєватаін. Значний внесок у дослідження проблеми правового регулювання і практики застосування вогнепальної зброї та спеціальних засобів зробив О.С. Фролов.

Засоби адміністративного припинення є найбільш чисельними заходами адміністративного примусу, що застосовуються міліцією, а головне призначення їх полягає у вчасному реагуванні на ті чи інші антигромадські діяння, припиненні протиправної поведінки і, тим самим, недопущенні настання її шкідливих наслідків. Для забезпечення громадського порядку, охорони прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб, боротьби з різними правопорушеннями важливе значення має використання надзвичайних заходів, або, іншими словами, заходів припинення спеціального призначення, до яких належать заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальна зброя.

Першим, хто ґрунтовно дослідив сутність заходів припинення спеціального призначення, підстави та порядок їх застосування, був О.М. Бандурка [1, ст. 98-113]. Слід погодитися з його думкою про те, що заходи адміністративного припинення спеціального призначення становлять комплекс виняткових, екстраординарних засобів адміністра-

тивно-правового впливу. Їх застосування є переважною прерогативою міліції, що відрізняє їх від заходів припинення загальнопризначення, які використовуються у діяльності багатьох суб'єктів адміністративно-правової охорони. Як уявляється, порядок застосування абсолютно всіх заходів адміністративного припинення спеціального призначення повинен бути детально регламентований конкретними процедурними правилами і затверджений відповідними статутами, інструкціями, положеннями тощо. На теперішній час найбільш детально закріплено застосування спеціальних засобів у правилах при охороні громадського порядку [2, ст. 360].

Застосування вогнепальної зброї, як крайнього заходу, можливе лише спеціалізованими суб'єктами. Про винятковість цього заходу можна переконатися з наступного: 1) наслідки його застосування порівняно з наслідками всіх інших заходів найбільш суворі; 2) підстави застосування зброї визначено детально і вичерпно.

Для більш детального дослідження застосування вогнепальної зброї необхідно визначити, що під цим поняттям розуміють. Розглянути це питання можна з двох позицій: вузької і широкої. Отже, вузьке визначення «вогнепальна зброя» – це всі види табельної зброї, прийняті на озброєння міліцією (автомати, карабіни, гвинтівки, пістолети, револьвери тощо). До ширшого визначення «вогнепальної зброї» слід віднести майже всі види армійської стрілецької зброї, гранати, артилерію, а також встановлені на бойову техніку збройні комплекси, тобто все, чим укомплектовані спеціальні підрозділи міліції, які мають право застосовувати вогнепальну зброю на тих самих правових засадах, що й міліція. Вогнепальна зброя призначена для припинення протиправних діянь шляхом поранення правопорушника або позбавлення його життя.

У міжнародному законодавстві використовується термін «вогнепальна зброя та сила» (ст.ст. 1, 2, 4-7 Основних принципів застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку, прийнятих резолюцією VIII Конгресу ООН з попередження злочинності та поведження

з правопорушниками від 7 вересня 1990 р. [5, ст. 35-39]. Це спеціально зроблено для викремлення серед зазначених засобів таких, що призначені для позбавлення людини життя або її поранення.

Приведення зброї у бойову готовність викликана тим, що працівники внутрішніх справ, з метою додержання заходів безпеки, мають тримати їх у безпечному як для себе, так і для оточуючих стані. Зброя заряджається і розряджається за правилами, зазначеними у настановах і керівництва щодо стрілецької зброї для відповідних видів зброї, при цьому патрон у патронник не досилається. Згідно зі Статутом патрульно-постової служби та ч. 4 п. 8.1 Інструкції про заходи безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю взагалі категорично забороняють досилати патрон у патронник і вимикати запобіжник при заряджанні зброї. У форменому одязі пістолет носить у шкіряній кобурі на надійно застебнутому шкіряному реміні, при цьому кобура повинна знаходитись спереду, з лівого або правого боку. При необхідності застосування або використання зброї працівник має дістати її з кобури, тобто оголити, а потім залежно від обставин, привести у бойову готовність.

У ч. 1 ст. 15-1 Закон України «Про міліцію» встановлено, що працівник міліції має право оголити вогнепальну зброю і привести її у готовність, якщо вважає, що в обстановці, яка склалася, можуть виникнути підстави для її застосування: при затриманні злочинців чи правопорушників або осіб, яких працівник міліції запідозрив у скоєнні злочинів чи правопорушень, а також при перевірці документів у підозрілих осіб працівник міліції може привести у готовність вогнепальну зброю, що є попередженням про можливість її застосування.

Згідно із ст. 15 Закону України «Про міліцію», встановлено шість вичерпних підстав застосування вогнепальної зброї, тобто зброя може бути застосована для:

1) захисту громадян від нападу, який загрожує життю і здоров'ю, а також звільненню заложників. Встановлена норма дозволяє здійснити захист від нападу в рамках необхідної оборони, тобто допускається захист від суспільно небезпечного, наявного, дій-

сного нападу на громадян;

2) відбиття нападу на працівника міліції або членів його сім'ї, якщо їх життю або здоров'ю загрожує небезпека. Напад може здійснюватися як групою осіб так і поодиноко. Якщо напад створює небезпеку для життя або здоров'я зазначених осіб у випадках, коли нападник значно ширше перевищує фізичною силою потерпілого, коли нападник застосовує різні небезпечні предмети, працівнику міліції надано право застосовувати вогнепальну зброю для відбиття нападу на працівника міліції або членів його сім'ї. Чинний Закон України «Про міліцію» не пояснює, хто належить до членів сім'ї працівника. Очевидно чинне законодавство України відсилає нас до Цивільного кодексу України;

3) для відбиття нападу на охоронювані об'єкти, конвої, жилі приміщення громадян, приміщення державних і громадських підприємств, установ і організацій, а також звільнення їх у разі захоплення. Дана норма застосування зброї реалізовується для захисту дуже широкого кола об'єктів. Це як об'єкти, що охороняються (або можуть охоронятися не тільки працівниками міліції), так і приміщення громадян та організацій незалежно від того, охороняються вони чи ні. Ця норма зараз актуальна як ніколи, за всі часи незалежності нашої держави – це пов'язано з тією ситуацією, що зараз склалась у державі (сепаратистською діяльністю), можна впевнено та беззаперечно зазначити, що рівень злочинності в державі піднявся в декілька разів. Відбувається захват державних адміністрацій, підприємств, приміщень СБУ, прокуратури, міліції. Грабуються продуктові магазини, ювелірні прилавки, військові частини, склади зі зброєю та ін.;

4) затримання особи, яку застали при вчиненні тяжкого злочину і яка намагається втекти. Згідно з ч. 4 ст. 12 Кримінального кодексу України тяжким злочином є злочин, за який передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років. Аналізуючи статистику злочинів в Україні, можна зазначити, що кількість таких злочинів дуже велика. Застосування зброї можливе лише, коли при цьо-

му не створюється загроза для оточуючих;

5) затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожує життю та здоров'ю працівника міліції. Неможливо не помітити, що цей пункт дещо подібний з п. 3, де йдеться про відбиття небезпечного нападу на працівника міліції. Під збройним опором необхідно розуміти застосування злочинцем вогнепальної чи холодної зброї чи інших небезпечних предметів з метою протидіяти працівникам міліції у виконанні ними своїх службових обов'язків, пов'язаних з його затриманням. Працівники міліції, на яких покладено охорону заарештованих та затриманих осіб, повинні вживати заходів до припинення втечі і затриманні втікача. Їм також надано право на застосування вогнепальної зброї як крайнього заходу. У літературі існують сумніви щодо даного положення. Як уявляється, ця норма має діяти і надалі, але, при цьому, необхідно розмежовувати злочинців, які вчинили тяжкі або особливо тяжкі злочини, та застосовувати, цю норму тільки по відношенні до них;

б) зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю громадян або працівника міліції. Основна мета застосування вогнепальної зброї в цьому випадку є зупинка транспортного засобу, тобто це означає, що водію та пасажиром шкода не повинна завдаватися, а ось транспортний засіб може бути пошкоджений. Застосування зброї можливе, коли є значне перевищення максимальної швидкості руху, небезпечне маневрування на вулиці, злісне ухилення від виконання вимог працівника міліції про зупинку транспортного засобу із спробою втечі тощо.

Як уявляється, слід погодитися з пропозиціями О. Фролова та А. Комзюка про те, що у ч. 2 ст. 15-1 Закону України «Про міліцію» слід виокремити сьомий пункт про те, що у разі спроби особи, яка затримується працівником міліції, що оголив вогнепальну зброю, наблизитися до нього, скоротивши при цьому визначену ним відстань чи доторкнувшись до його зброї [6, ст. 67; 5, ст. 199].

Застосування вогнепальної зброї на ура-

ження є складним психологічним процесом для працівника міліції, оскільки діяльність працівника міліції в кожній окремій ситуації формується на мотиваційних та ціннісних характеристиках особистості міліціонера, його культурних і релігійних орієнтаціях і, зрештою, на індивідуальних особливостях соціальної перцепції. Зазначені елементи психічного стану у подальшому починають формувати предмет діяльності і мотиваційну сферу працівника міліції, на яких ґрунтується ефективність професійної підготовки та ефективність діяльності в реальних умовах [3, с. 176]. Психологічна підготовка застосування вогнепальної зброї до дій у ситуації, повинна ґрунтуватися саме на цих елементах, які організують та інтегрують в єдину цілісність професійні знання, навички та досвід працівника правоохоронних органів.

Сприйняття закономірностей суспільного життя, особливою частиною якого є застосування вогнепальної зброї, не залежить від того, на якому рівні воно здійснюється на основі образу конкретної ситуації в свідомості конкретного індивідуума. Як уявляється, слід виявити образ ситуації застосування вогнепальної зброї на ураження в свідомості працівника міліції і перевірити ефективність соціально-психологічного тренінгу «Готовності до застосування вогнепальної зброї на ураження». Серед факторів, які негативно впливають на ефективність діяльності працівників міліції в ситуації застосування вогнепальної зброї на ураження (далі – ЗВЗУ), можна назвати такі:

1) фактори відповідальності: страх зазнати карної відповідальності; страх, що керівництво різко негативно реагуватиме на факт застосування вогнепальної зброї;

2) морально-етичний та релігійний фактори: відчуття провини; страх заподіяти гріх; страх зазнати кари Господньої; відчуття провини та сорому перед товаришами; побоювання, що не відповідаєш образу мужнього чоловіка; відчуття того, що повинен побороювати себе і влучити в людину;

3) професійний фактор: невпевненість у правомірності застосування вогнепальної зброї; погане володіння навичками стрільби та пересування; неможливість передбачити поведінку злочинця; невпевненість у «закон-

ності» професійного обов'язку;

4) соматично-психологічний фактор: відчуття внутрішнього напруження; всеохоплюючий страх; пригніченість волі; інтенсивні переживання; пригніченість; відчуття розгубленості та самотності; бажання втекти; зміни у відчутті часу; неприємні відчуття в сонячному сплетінні; напруження в плечах, шиї та руках; м'якість ніг; шум у голові та незрозумілі відчуття; агресія і злість; різноманітні відтінки страху (страх вбити, страх померти, страх вистрілити); жалість і до себе, і до злочинця; відчуття, що не можна застосувати вогнепальну зброю проти людини; надконцентрація на об'єкті небезпеки, тобто на злочинцеві або на його зброї; незнайомі раніше стани.

Для з'ясування образу ситуації ЗВЗУ можна навести такий приклад: необхідно відібрати 100 працівників міліції: 50 осіб контрольної групи (міліціонери, які реально застосовували вогнепальну зброю на ураження) і 50 – лабораторної (ті, які ніколи не застосовували вогнепальну зброю). Контрольна група працівників, яка діяла в умовах ЗВЗУ, оцінила як найбільш важливі і впливові фактори соматично-психологічні та морально-етичні. Тому можна вважати, що професійний фактор і фактор відповідальності в екстремальних умовах ситуації ЗВЗУ переходять на другий план свідомості, а дії виконуються автоматично в межах засвоєних знань та професійних навичок. Це свідчить, що в ситуації ЗВЗУ у працівника міліції починає формуватися моральне, етичне, релігійне та особистісне значення предмета дії, чого не було в процесі навчання. Таким чином, актуальним предметним змістом ситуації ЗВЗУ стають соматично-психологічний і релігійний фактори.

При традиційній системі підготовки працівників міліції до дій у ситуації застосування вогнепальної зброї на ураження, навички та знання, які формуються у працівників міліції в процесі підготовки, організуються в неадекватну психологічну систему дій у зв'язку з тим, що індивідуальні уявлення, установки і знання, які обумовлюють особистісний досвід, не відповідають реальності бою. Таким чином, працівник міліції, який потрапив у ситуацію ЗВЗУ, змушений самостійно ство-

рювати новий зміст своєї діяльності, навіть за умови, що він має стійкі рухові навички застосування вогнепальної зброї, пересування та навички адміністративно-правової оцінки ситуації. Це підтверджується реальними фактами сьогодення: ми неодноразово спостерігаємо, як висвітлюють нам новини журналісти, де показували страх перед застосуванням вогнепальної зброї працівниками міліції, коли злочинці захоплювали споруди міліції, СБУ та інші будівлі – хоча норма права прямо дає дозвіл на пряме застосування зброї у таких випадках.

При аналізі відмінностей показників груп на початку навчання та після експерименту «Тренінгу готовності до ЗВЗУ» було встановлено, що середній показник як лабораторної групи після навчання, так і реальної групи – є суттєвий. Це дає підстави стверджувати, що за час участі у соціально-психологічному «Тренінгу готовності до ЗВЗУ» лабораторна група суттєво змінила своє ставлення до факторів, які впливають на ефективність застосування вогнепальної зброї на ураження і у своїх оцінках наблизилася до показників групи, яка застосовувала вогнепальну зброю в реальних умовах [4, ст. 191-195].

Результати такого дослідження дали можливість виявити факти, які впливають на ефективність застосування вогнепальної зброї на ураження, що дає можливість отримати певний стандарт для оцінки достовірності сприйняття ситуації ЗВЗУ працівниками міліції, які не застосовували вогнепальну зброю на ураження, що дає змогу використовувати ці показники у процесі професійно-психологічної підготовки для проведення реабілітації постстресових синдромів, які часто виникають після застосування вогнепальної зброї на ураження, та профілактичної роботи з працівниками міліції.

Підтверджено також ефективність соціально-психологічного «Тренінгу готовності до ЗВЗУ», що дає можливість використовувати його в процесі професійно-психологічної підготовки працівників міліції як ефективного методу підготовки до дій у ситуації ЗВЗУ.

Як уявляється, такі результати можуть стати основою для виявлення особливостей поведінки як злочинців, так і працівників

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню питання застосування вогнепальної зброї, як крайнього заходу адміністративного припинення та аналізу факторів, які негативно впливають на ефективність діяльності в ситуації застосування вогнепальної зброї на ураження працівниками міліції.

міліції в ситуації ЗВЗУ, для розробки нових методик і технік психологічної підготовки до дій в умовах високої моральної, соціальної та правової відповідальності.

Література:

1. Бандурка О.М. Заходи адміністративного припинення в діяльності міліції : дис. ... канд. юрид. наук / 12.00.02. – Х., 1994. – С. 98-113.
2. Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – С. 360.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М. : Политическая литература. – 1975. – С. 356.
4. Малічевський В.І. Психологія застосування вогнепальної зброї на ураження : дея-

SUMMARY

The article is devoted to the investigation of the issue of the use of firearms, as at least an administrative cease and analysis of factors that affect the efficiency of the situation in the use of firearms for destruction, the police.

кі соціокультурні та практичні аспекти // Наукові записки. – Вип. 2. – 2001. – С. 191–195.

5. Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку: Прийнятті резолюцією VIII Конгресу ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками від 7 вересня 1990 р. // Права людини і професійні стандарти для працівників міліції і пенітенціарних установ в документах міжнародних організацій. – Амстердам-Київ: Українсько-Американське Бюро захисту прав людини, 1996. – С. 35-39.

6. Фролов О.С. Проблеми правового регулювання та практики застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу працівниками органів внутрішніх справ / О.С. Фролов. – С. 228.